

ОДРЕЂИВАЊЕ ОСНОВНИХ ПРАВА У ПРАКСИ ЕВРОПСКИХ УСТАВНИХ СУДОВА

Уставносудско одређивање основних права има изузетан значај првенствено стога јер је у питању правно обавезна интерпретација вредносног језгра устава. Значај судске интерпретације уставних права грађана тим је већи уколико је уставни текст неодређенији и самим тим подложнији диференцираним тумачењима. Упоредно посматрано уставне норме којима се обликују основна права обично су концизне и фрагментарне, што свакако отежава њихово прецизно правно одређивање. Уставносудска интерпретација основних права, као ауторитативно судско тумачење уставних норми у целини, позвана је да имплиците утврди нормативно значење уставних норми којима се непосредно или посредно додирује субјективна правна позиција. Она се разликује од правно-техничке интерпретације основних права која најчешће има у виду одређене правне последице које се везују за одређене уставне норме, али и од правно-теоријског одређивања основних права као „чистог“ појма правног поретка. У судској интерпретацији основних права заправо се сједињују правно-техничко и правно-теоријско разумевање основних права. Притом је могуће њено јаче везивање за један од могућих начина одређивања основних права. У том погледу налазе се на крајним половима пракса аустријског и јудикатура немачког уставног судства.

(1) Уставом гарантована права у пракси Уставног суда Аустрије

Најстарији европски уставни суд у својој пракси не примењује појам „основна права“. У анализама интерпретације устава од стране овог суда обично се указује да Уставни суд Аустрије није развио посебне интерпретационе методе које би важиле само за уставни сектор основних права¹. Област основних права тумачи се уобичајеним методама јуристичке интерпретације које важе за уставно регулисање уопште. Само уставно право Суд посматра — како је то још 1949. године формулисао његов дугогодишњи пред-

1. Упор. Th. Ohlinger, Die Grundrechte in Österreich — ein systematischer Überblick, EuGRZ 1982, S. 221; L. Adamovich/B. Ch. Funk, Allgemeine Verfassungslehren, Wien 1985, S. 362.

седник Л. Адамовић — као „строго формално право“, што је у датом контексту требало да значи да оно није у истој мери приступачно тумачењу, као нпр. грађанско право, него би се увек морало интерпретирати у ужим границама². Практично то значи да се интерпретација уставног права у првом реду ослања на дословни текст устава у његовом историјском значају. У избору између „историјског и актуелног разумевања устава“³ Уставни суд Аустрије увек је давао предност првом, тако да „граматичка и објективна историјска интерпретација заузимају — или су у најмању руку заузимале у самореклезијама Уставног суда — први ранг међу методама тумачења“⁴. Како аустријско уставно право не познаје појам „основна права“ као технички појам, него употребљава термин „уставом гарантована права“⁵, разумљиво је што Уставни суд, доследно примењујући граматичку интерпретацију устава, прихвата и сам појам „уставом гарантована права“.

Оваквим формалним означавањем у Аустрији је најконсеквентније извршено позитивно-правно осамостаљивање основних права од њихове филозофско-идејне и историјске позадине⁶. Као и у правној теорији и у јудикатури Уставног суда Аустрије разумеју се под уставом гарантованим правима она субјективна права која се темеље на прописима објективног права у уставном рангу. Одређивање је чисто формално: уставом гарантована права су она права која су одобрена уставном нормом у формалном смислу. Уставни суд признаје као уставом гарантована права све оне одредбе формалног уставног права којима се појединцу, а ако одговара природи ствари и правном лицу, одобрава једно право, а то је случај онда када у објективној уставној норми постоји „довољно индивидуалног страначког интереса“⁷.

(2) Основна права у јудикатури Уставног суда СР Немачке

У великој мери постоји поклапање између теоријског одређивања основних права и онога које даје јуриспруденција Уставног суда СР Немачке. Овај суд је углавном следи ставове о основним правима које је теорија утврдила још у време важења Вајмарског устава, а непосредно после Другог светског рата у пракси овог суда изразит је утицај природно-правних схватања⁸.

Уставни суд Немачке нагиње схватању о „вишедимензионалитету“ основних права, али одбрамбеној функцији, субјективној

2. Upor. R. Walter, Grundrechtsverständnis und Normenkontrolle in Österreich, in: K. Vogel (Hrsg.), Grundrechtsverständnis und Normenkontrolle, Wien/New York 1979, S. 3.

3. L. Adamovich/B. Ch. Funk, нав. дело, стр. 362.

4. Th. Öhlinger, нав. дело, стр. 221.

5. В. нпр. чл. 144 Устава Аустрије.

6. Upor. Th. Öhlinger, нав. дело, стр. 217.

7. Ибид, стр. 218.

8. Делимитичан преглед праксе Уставног суда Немачке у којој је изражен утицај идеја природног права код: Р. Марковић, Покретање уставног спора о уставности нормативних аката, Београд 1973, стр. 22—31.

компоненти, додељује приоритетан значај. За овај суд основна права су у првом реду „индивидуалне позиције, субјективна јавна права која појединац може да спроведе и учини важећим“⁹. Одбрамбени карактер основних права и сада је неспоран тако да је, мада са променљивим наглашавањем, још увек доминантно обележје јуриспруденције о основним правима у којој се примећују одблесци природно-правне либералне мисли¹⁰. Смисао и циљ основних права је заштита појединца од злоупотреба државне власти и утолике се основна права појављују као предржавне, „природне слободе“. Основна права би, „у првом реду“,¹¹ била одређена тиме што се, осигуравајући слободну сферу појединца од захвата јавне власти, појављују као одбрамбена права грађана. Томе одговара и околност да је уставотворац одобрио и специјално правно средство за одбрану ових права, уставну жалбу («Verfassungsbeschwerde»), само против аката јавне власти. Уставни суд је, додуше, нешто модификовао ово либерално одређивање и интерпретирање основних права. Позната је његова већ рано примењена формулација да „људска слика Основног закона није изолована, суверена индивидуа“¹². У низу каснијих одлука Суд је указао и на „однос и повезаност личности са заједницом“¹³, али никада није дозвољавао сумњу у језгро либералне идеје основних права. Позивајући се на своје раније одлуке Уставни суд Немачке увек је изнова наглашавао да „Основни закон... одобрава грађанину појединцу неповредиво подручје приватног облика живота које је извучено од сваког деловања јавне власти“¹⁴.

Субјективној димензији основних права Уставни суд Немачке придодео је и објективно-правну компоненту. Основна права су делом била квалификована и као „вредносно одређујуће начелне норме“, и тиме уздигнута у објективно-правну димензију независну од индивидуалне позиције¹⁵. Ова оријентација немачког уставног судства види се, пре свега, у употреби нових правних фигура: „вредносни систем“, „општи вредносни поредак устава“, „вредносне представе“ и сл. У теорији се сматра да је ово окретање ка објективно-правној компоненти основних права мотивисано намером да се „принципијелно ојача снага важења основних права“, а тиме се наводно „отварају неслућене димензије ефективитета основних права“¹⁶. Не сме се, међутим, превидети двосмисленост и неодређеност ових правних конструкција које би требало да супституишу и прецизирају појам „слободарски демократски поредак“ који употребљава Устав Немачке. Напротив, правне фигуре нове оријентације — вредносни систем, вредносни поредак и сл. — пре

9. F. Ossenbühl, Die Interpretation der Grundrechte in der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts, NJW 1976, Heft 46, S. 2101.

10. В. одлуке Уставног суда Немачке: BVerfGE 7,198 = NJW 1958; BVerfGE 33,303 (329) = NJW 1972, 1561; BVerfGE 35,79 = NJW 1973, 1176.

11. Тzv. »Lüth-Urteil«, BVerfGE 7, 198 (205) = NJW 1958, 257.

12. Тzv. »Investitionshilfe-Urteil«, BVerfGE 4,7 (15) = NJW 1954, 1235.

13. F. Ossenbühl, нав. дело, стр. 2101.

14. Нпр. Одлука Уставног суда, BVerfGE 33,367 (376) = NJW 1972, 2214.

15. Детаљно: F. Ossenbühl, нав. дело, стр. 2101.

16. Ибид, стр. 2102.

могу да послуже оправдању ограничења основних права, него развијају њиховог ефективитета. Уосталом аргументациона-фигура „вредносни поредак“ употребљена је у одлуци којом је забрањен рад Комунистичке партије Немачке¹⁷.

Институционална димензија основних права такође је присутна у пракси Уставног суда Немачке. Главно поље институционалне интерпретације основних права чиниле се слобода штампе, науке и уметности. Овде је Суд видео као гарантни објект слободе не само и не примарно „активитет појединца“, него целовито, објективно животно подручје које поменуте слободе образују. Али, овде се, наводно у циљу одржања објективне функције коју ове слободе развијају у одређеним животним подручјима, оне подвргавају специјалном правном режиму¹⁸.

Спорна је и конструкција „права учествовања“ (»*Teilhaberechte*») коју је Уставни суд Немачке поставио у неким својим одлукама.¹⁹ Језгро ове конструкције описује се формулом: „од правне ка реалној слободи“²⁰. И у грађанској теорији није више спорно да класична либерална основна права утемељују само правну слободу, а шта свако стварно има и чини препуштено је „слободној“ игри друштвених снага. На овај начин правна слобода ствара и одржава неједнакости и доминацију социјалних моћи и центара информација. Права учествовања би требало да буду фактор друштвеног изједначавања који неће угрозити слободу. Другим речима она би требало да створе реалне претпоставке и услове за вршење основних права и у томе се може видети извесна додирна тачка са социјално-економским основним правима. Међутим, конструкција права учествовања не утемељује никакве субјективне захтеве на чинидбе од стране државе или друштва. „Ко такве захтеве креира дошао би веома брзо у конфликт са компетенцом законодавца који поставља финансијске приоритете“²¹. Зато би се захтеви на учествовање морали ограничити, како је то Уставни суд учинио у тзв. »*Numerus clausus — Urteil*«, на то „шта појединац разумно од друштва може да захтева“²². Шта је „разумно“ препушта се у потпуности одређивању законодавца.

У стварности права учествовања или учешћа у државним давањима су, како показује јуриспруденција Уставног суда, категорија која се налази негде „између статус *activus*-а и безуслов-

17. Тзв. »*Parteiverbot-Urteil*«, BVerfGE 5,85(134) = NJW 1956, 1393.

18. Упор. F. Ossenbühl, нав. дело, стр. 2103 ил.

19. Нпр. тзв. »*Numerus clausus-Urteil*«, BVerfGE 33,303 (329) = NJW 1972, 1561 и тзв. »*Hochschulverfassungsurteil*«, BVerfGE 35,79 (115) = NJW 1973, 1176. У првој пресуди се каже да се уставна заштита основних права не исцрпљује у заштити од захвата јавне власти. Напротив, поред основноправног осигурања слободе иступа „комплементарни захтев за основноправним утемељењима на државне чинидбе“. Овај захтев постоји у мери у којој се држава окреће социјалном осигурању у потпомагању културе, што би нарочито било важно тамо где држава има фактички монопол.

20. H. Klein, *Die Grundrechte in demokratischen Staat*, 1972, S. 60.

21. F. Ossenbühl, нав. дело, стр. 2105.

22. В. Одлуку Уставног суда Немачке, BVerfGE 33,303 (333) = NJW 1972,

них захтева на чињење²³. То би једноставно била права само на једнако учешће у постојећим установама створеним од државе, установама које служе општем добру и ништа више²⁴. У том смислу она би представљала посебан аспект начела једнакости грађана. У сваком случају то је недовољан сурогат за социјално-економска права.

Уставни суд Немачке није отишао тако далеко као нпр. Уставни суд Италије који је из основноправних уставних утемељења извео и неке непосредне и безусловне финансијске чинидбене захтеве усмерене на државу, а у корист појединца. И они захтеви које је Уставни суд Немачке признао само допуњују изворни, либерални концепт слободе.

Може се закључити да је полазна и најважнија позиција јуриспруденције Уставног суда Немачке она која основна права узима за одбрамбена права усмерена против државе. Овој позицији су придодати сумњиви и неодређени ставови о објективно-правном и институционалном значењу основних права који би наводно требало да доприносе њиховом ефективитету. Захтеви на државне, односно друштвене чинидбе или „права учешћа“ који би стварно јачали овај ефективитет или нису уопште или су само у веома разблаженој форми признати у пракси овог суда.

(3) Неповредива права у пракси Уставног суда Италије

Појам „основна права“ није примењен ни у Уставу Италије, ни у пракси Уставног суда. Уместо њега користи се израз „неповредива права“ који се, међутим, не поклапа са термином „основна права“.

У пракси Уставног суда Италије посебан значај се придаје оним правима која се ослањају на основне принципе устава или се из њих могу извести, а нарочито онима која подпадају под „појам“ „неповредива права“ у смислу чл. 2 Устава Италије. Овде би се радило „о субјективним позицијама различите врсте“, не дакле, безусловно о слободама и правима у класичном смислу, већ и о „социјалним, личним и породичним правима“²⁵.

Уставни суд Италије за „неповредива права“ држи само она права која су изричито или имплиците као таква гарантована уставом, при чему се као допунско обележје ових права узима да се она „карактеришу тесном везом са људском личношћу“²⁶. Изузетно, Уставни суд је „неповредива права“ изводио и из међународних уговора, али је ту Суд заправо „прећутно“ признатом праву гарантованом уставом придодео допунску гаранцију, тако да се у извесној мери може говорити о „супсидијарној функцији међуна-

23. F. Ossenbühl, нав. дело, стр. 2104.

24. Ибид, стр. 2104.

25. G. Astuti, Bestand und Bedeutung der Grundrechte in Italien, EuGRZ 1981, S. 77.

26. В. Одлуку Уставног суда Италије бр. 11/1965 и 102/1975.

родног уговора који олакшава тумачење уставног текста²⁷. При том се повлачи паралела између деловања развитка правне свести на интерпретацију једног закона и привлачења међународних извора које утиче само на тумачење, али не мења сам систем и ранг правних извора²⁸.

Уставни суд Италије као неповредива најпре посматра традиционална права слободе: право на личну слободу; тајност кореспонденце; слободно испољавање мисли; слободу удруживања, укључујући слободу оснивања синдиката и партија, као и право на слободан приступ суду. Са извесним резервама овај карактер Суд је признао и неким социјалним правима, одређеним правима из социјалног осигурања, као и правима из морално-друштвених односа у чл. 29 и 31 Устава Италије. Право на живот, које уставом изричито није утврђено, али које је несумњива „природна“ претпоставка свих осталих права, Уставни суд Италије такође сматра неповредивим правом. У категорију ових права Суд је уврстио и право на здравље коме предњачи право мајке на заштиту здравља и „неповредива права“ зачетка²⁹.

Посебно је карактеристично за праксу Уставног суда Италије да се правима која су „стубови“ капиталистичког друштвеног поретка не признаје ранг „неповредивих права“. Тако је овај Суд мишљења да праву својине, праву на приватну привредну иницијативу и са њим повезаној слободи уговарања недостаје „неопходна тесна веза са људском личношћу“ да би могла ова права да уђу у круг „неповредивих права“³⁰.

О рангу осталих права која предвиђа Устав Италије Суд се још није изјаснио. Самим Уставом изричито су означена за неповредива права: лична слобода; слобода стана; слобода и тајна дописивања, и свих других средстава општења, и право на одбрану у сваком стадијуму и степену поступка.

Према томе, појам „основна права“ не поклапа се са „неповредивим правима“. Сва она права која су призната уставом, па и она којима је Суд одбио да призна неповредивост, могу се сматрати основним правима³¹, али су „неповредива права“ само нека од њих. У начелу правна вредност „неповредивих права“ је већа у односу на „обична“ основна права, јер се за њихово ограничење захтевају строжи критеријуми.

Карактеристично је за праксу Уставног суда Италије да је овај Суд у интерпретацији устава изградио и појам „највиши прин-

27. В. Одлуку Уставног суда Италије бр. 98/1965 којом се признаје право подношења тужбе пред независним судом и одлуку бр. 38/1973 којом се признаје право на заштиту интимне сфере.

28. G. Astuti, нав. дело, стр. 78. Такав је и смисао одредби чл. 16 ст. 2 Устава Португала и чл. 10 и ст. 2 Устава Шпаније у погледу правне вредности Опште декларације о правима човека и међународних уговора о људским правима

29. В. Одлуку Уставног суда Италије бр. 27/1975.

30. В. Одлуку Уставног суда Италије бр. 16/1968 и 56/1975.

31. G. Astuti, нав. дело, стр. 79.

ципи уставног поретка“. Притом је он наговестио и могућност да у круг ових „врховних принципа“ уђу и „неповредива права“³².

(4) *Интерпретација основних права у пракси Уставног суда Шпаније*

У погледу права грађана шпански устав од 1978. године начинио је праву терминолошку збрку. Ако се пође од наслова Дела I Устава: „Основна права и дужности“ чини се да би врховни појам за права која су у њему садржана могао да буде „основна права“. Међутим, наслови Одсека I: „Основна права и јавне слободе“ и Одсека II: „Права и дужности грађана“ Главе II Устава већ доводе у сумњу овај закључак.

У вези са чл. 28 и 37 Устава Уставни суд Шпаније стао је на становиште да вршење „обичног“ грађанског права (*derecho cívico*) не би смело да спречи вршење „основног права“ (*derecho fundamental*). Тиме је Суд прихватио употребу појма „основна права“ за означавање свих права и слобода, у најмању руку оних садржаних у Глави II Устава Шпаније³³.

Већ од своје прве одлуке од 1981. године Уставни суд Шпаније пошао је од непосредне применљивости основних права Главе II Устава, мада није улазио у шире образложење овог диференцирајућег обележја³⁴. У својим каснијим одлукама Суд је поново потврдио непосредну применљивост основних права наглашавајући да при њиховом тумачењу треба поштовати начело уставно конформног тумачења и изабрати оно тумачење које је за делотворност основних права најповољније^{34а}.

Снажан утицај на схватање основних права у јудикатури шпанског уставног судства извршила је пракса немачког Уставног суда, као и ставови немачке правне теорије, посебно Конрада Хесеа о „двоструком карактеру“ основних права. Основним правима придаје се и субјективно и објективно-правно значење.

Гледиште о „вредносном систему“ основних права које је развио Уставни суд Немачке прихваћено је и у јудикатури Уставног суда Шпаније. У пресуди првог сената Уставног суда Шпаније од 15. јуна 1981. године наводи се: „Основна права одговарају систему вредности и начелима универзалног домета који је утемељен у Универзалној декларацији о правима човека и различитим споразумима о људским правима које је Шпанија ратификовала и она као уставноправна основна одлука има да про-

32. Ибид, стр. 79.

33. Упор. К. Р. Sommermann, *Der Schutz der Grundrechte in Spanien nach der Verfassung von 1978*, Berlin 1984, S. 219, као и одлуку Уставног суда Шпаније на коју овај аутор упућује.

34. Упор. К. Р. Sommermann, нав. дело, стр. 225.

34а. В. Одлуку Уставног суда Шпаније 15/1982, RA-37,205/1981, ВЈС 1982, р. 330,336, код К. Р. Sommermann, нав. дело, стр. 226.

жимају наш целокупни правни поредак“.³⁵ У неким другим одлукама Уставни суд је нашао директан ослонац у учењу о „двоструком карактеру“ основних права. У одлуци од 14. јула 1981. године Суд је утврдио да основна права „образују саму основу политичко-правног поретка државе“. Ово следи из двоструког карактера основних права. „Основна права су прво субјективна права, права појединца; не само зато што она представљају права грађана у ужем смислу, већ и стога што она гарантују правни 'статус' или слободу у једном животном подручју. Али, у исто време она су битни елементи објективног поретка националне заједнице“.³⁶

У закључку може се утврдити да разлике међу европским уставним судовима у интерпретацији основних права нису само термилошке природе. У погледу правног дејства или ранга основних права сви судови се налазе на истој позицији: основна права имају карактер непосредно применљивог уставног права и по својој правној вредности стоје изнад „обичних“ уставних или законских права грађана. Код одређивања круга права којима се одређује ранг основних разлике су далеко упадљивије и једноставно произилазе из разлика међу самим уставним текстовима. Док устави Аустрије и Немачке предвиђају само уобичајени букет либералних права, дотле устави Шпаније и Италије гарантују и нека социјално-економска права која, додуше, немају безусловно ранг основних права. Нове интерпретационе фигуре у уставном судству Немачке и Аустрије, ослањајући се у суштини на дословни текст устава, само су проширили нормативни домет постојећих основних права, али нису довеле до обликовања социјално-економских права. У том погледу јудикатура уставних судова и владајући ставови правне догматике у основи се поклапају.

35. В. Одлуку Уставног суда Шпаније 92/1980, RA-16, ВЈС 1981, р. 265, код К. Р. Sommermann, нав. дело, стр. 226.

36. В. Одлуку Уставног суда Шпаније 25/1981, RI-4, ВЈС 1981, р. 331, код К. Р. Sommermann, нав. дело, стр. 227.

Dr DRAGAN STOJANOVIC
maître de conférence

DETERMINATION DES DROITS FONDAMENTAUX DANS LA PRATIQUE DES TRIBUNAUX CONSTITUTIONNELS EUROPEENS

Résumé

L'interprétation constitutionnelle judiciaire des droits fondamentaux comme l'interprétation judiciaire autoritaire des normes constitutionnelles en totalité est qualifiée de constater explicitement la signification normative des norme constitutionnelles par lesquelles on touche directement ou indirectement la position subjective judiciaire.

Les différences parmi les tribunaux constitutionnels européens dans l'interprétations des droits fondamentaux ne sont pas seulement de la nature terminologique. A l'égard de l'effet juridique des droits fondamentaux tous les tribunaux constitutionnels européens se trouvent à la même position: par les droits fondamentaux on reconnaît le caractère du droit constitutionnel directement applicable. D'après leur valeur juridique ces droits se trouvent au dessus des droits communs constitutionnels ou légaux des citoyens. Pourtant à l'égard du cercle des droits auxquels on donne le rang des droits fondamentaux des différences entre les tribunaux constitutionnels européens sont beaucoup plus frappantes. Au fond elles sont conditionnées par la seule standardisation constitutionnelles des droits des citoyens. Tandis que les constitutions de l'Autriche et d'Allemagne prévoient seulement le bouquet libéral des droits fondamentaux tant que les constitutions de l'Espagne et de l'Italie garantissent aussi quelques droits socio-économiques fondamentaux. C'est pourquoi les nouvelles figures interprétatives dans l'autorité judiciaire constitutionnelle de l'Allemagne et de l'Autriche n'ont qu'élargi la portée normative des droits fondamentaux classiques. Elles ne sont arrivées jusqu'à la formation des droits fondamentaux »modernes«. A cet égard la juridiction de ces tribunaux constitutionnels et les attitudes dominantes de la dogmatique judiciaire sont au fond identiques.

The following information is provided for your information:

1. The total number of units is 100.

2. The total number of units is 100.

3. The total number of units is 100.

4. The total number of units is 100.

5. The total number of units is 100.

6. The total number of units is 100.

7. The total number of units is 100.

8. The total number of units is 100.

9. The total number of units is 100.

10. The total number of units is 100.